

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

LA SARDANA

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals i implantació de l'element

1. Història de l'element

La Sardana és una dansa popular catalana, fruit de l'evolució experimentada per antigues danses populars que va assolir la seva estructura actual a mitjans del segle XIX, tot coincidint amb l'embranchada del corrent culturalitzador de la Renaixença.

Posteriorment, des de començaments del segle XX, es va anar estenent des de l'Empordà i les comarques del nord cap a la resta de Catalunya, consolidant-se com una manifestació cívica i un fet social i cultural de participació comunitària i de caràcter evolutiu i canviant paral·lel als canvis socials que ha anat experimentant la societat catalana. En determinats moments ha esdevingut també un símbol de catalanitat dins i fora de Catalunya.

Les primeres cites concretes de la paraula "sardana" aplicades a un context coreogràfic es troben en un monitori del bisbe de Girona, Julià Tocco, de l'any 1575, i es refereixen a les disposicions per privar de ballar sardanes durant la festa del Corpus a l'interior de la Catedral. Posteriorment, una sinodal del bisbe de Vic, de l'any 1595 es refereix també a la prohibició de ballar sardanes davant de les esglésies durant la celebració dels oficis. Aquestes dues cites, juntament amb d'altres posteriors referides únicament a la paraula "sardana" en un context de dansa, les recull J. Amades en la seva publicació "La Sardana".

Més endavant, a la darreria del segle XVIII, es pot documentar ja el model precedent a la Sardana actual: les sardanes curtes -anomenades així només en contraposició a la posterior aparició de les llargues- i els diversos contrapassos, tal com explica J. Ayats a "Córrer la sardana: balls, joves i conflictes", en què esmenta una cita del Baró de Maldà a "Calaix de Sastre" (1780) recollida per C. Mas a "Aproximació a la tècnica coreogràfica del contrapàs", en la qual es relacionen aquestes dues danses, -dansa de contrapàs i sardana- i la música que les acompanya -una mitja cobla- a Albons (Baix Empordà). Aquesta mateixa relació contrapàs-sardana, amb una formació musical de "cobla entera" formada per 4 músics, apareix també en un manuscrit de finals del segle XVIII conservat a la Biblioteca del Castell de Perelada, editat per M. Galobardes a "Fiestas y bailes del Ampurdan en el siglo XVIII", citat a la publicació "Córrer la sardana..." abans esmentada.

El contrapàs, estès sobretot per les comarques pirinenques i nord-occidentals de Catalunya era una dansa molt ritualitzada que es ballava en cadena, fent mig cercle, amb una coreografia complexa i canviant que requeria la direcció d'un cap -capdanser- i un "cua" de la dansa. El capdanser era l'encarregat de "treure el ball", és a dir, del que després se'n dirà "comptar i repartir" i tindrà gran importància en les futures sardanes llargues. Les sardanes curtes eren, inicialment, una de les últimes figures del contrapàs i posteriorment, -darreries del segle XVIII i començament del segle XIX- van començar a prendre un caràcter més autònom i a gaudir de gran acceptació entre el jovent, tal com explica C. Mas a l'esmentat "Aproximació a la tècnica..."

A partir del primer terç del segle XIX es registra un progressiu augment de la llargada de les sardanes. J. Mainar i J. Vilalta a "La Sardana", citen com a primeres sardanes llargues conegudes unes composicions de J. Mercader, de Celrà (Gironès) datades l'any 1835. El procés d'allargament va continuar, i l'any 1850 ja són esmentades específicament les "sardanes llargues" en l'opuscle "Método per aprendrer á ballar sardanas llargas" editat pel ballador Miquel Pardas. Tot i les diferents ballades programades amb motiu de visites de cobles empordaneses a Barcelona, Mataró, Granollers, etc. durant les dècades següents, la sardana es considera bàsicament una dansa de l'Empordà, fins que, sobretot a partir de les Festes de la Mare de Déu de la Mercé de l'any 1902, moment clau en l'establiment

d'elements renovadors en els models festius de Catalunya, a l'empara del catalanisme noucentista, s'inicia la forta expansió de la Sardana per tot el país, segons explica A. Capmany a "La Dansa a Catalunya", tot i que no amb la mateixa intensitat a tot el territori. És en aquests anys -primer terç del segle XX- quan es produeix una certa transformació en la manera de ballar, tal com descriuen diversos autors, entre ells Josep Pla, citats per J. Ayats a la publicació "Córrer la sardana..." abans esmentada, destacant en la manera antiga el fet de córrer horitzontalment i d'efectuar un moviment giratori i d'oscil·lació, mentre que en la manera moderna es destaca el fet de saltar verticalment i el punteig. En les dues maneres, segons Pla, el fet principal, vàlid en la manera moderna i en l'antiga, és el ballar amb naturalitat. Estesa ja per tot Catalunya, la Sardana és present en multitud de d'actes festius de tota mena, i obté un especial protagonisme durant els períodes de dictadura (1923-1930) i sobretot durant els anys posteriors a la guerra civil (1936-1939), en què juga un paper molt important com a eina de resistència pacífica a la dictadura franquista.

2. Característiques actuals i implantació de la festa

ASPECTES COREOGRÀFICS

Coreogràficament, la peculiaritat de la Sardana rau en les seves lleis d'ordenació en relació a la seva variable extensió musical. Aquestes lleis d'ordenació coreogràfica tenen certa relació amb les del Contrapàs. A partir de l'extensió musical es coneixen dues modalitats de Sardana denominades "Curta" i "Llarga".

En la Sardana Curta -la més antiga-, la durada musical era concreta: dues frases musicals -o parts diferenciades- que sumaven 32 compassos, una mesura molt corrent en la nostra dansa tradicional. La primera frase musical era per a realitzar les passes que coneixem com a "curts" -en sèries de dos compassos-, i la segona, per a realitzar les passes que coneixem com a "llargs" -en sèries de quatre compassos-. Els curts i llargs de la Sardana tenen certa similitud d'execució amb determinades passes del Contrapàs conegudes com a "seguits curts" i "seguits llargs".

La Sardana Llarga es considera una evolució de la Sardana Curta i es basa, en els seus orígens en l'allargament del nombre de compassos musicals d'ambdues parts -les quals acabaven sempre amb nombre parell de compassos- mantenint sempre la seva forma regular divisible per dos en els "curts" i per quatre en els "llargs". Aquest allargament fou el primer símptoma que més endavant esdevindria la conquesta de la llibertat musical per part del compositor pel que fa al tiratge en nombre de compassos de cadascuna de les parts.

Dues formes es defineixen en la Sardana Llarga: l'empordanesa "segons el qual les oscil·lacions han de començar i acabar en direcció a l'esquerra del ballador", i la selvatana "que vol les oscil·lacions començades a l'esquerra i acabades a la dreta". Aquesta petita diferència entre ambdues i l'aparició en algunes sardanes del tiratge senar de compassos - degut a l'esmentada llibertat musical del compositor-, creà la necessitat i el repte de comptar els compassos i repartir els "curts" i els "llargs" per tal de finalitzar bé la Sardana. Sorgeixen així els coneguts "dosos" i tresos" -antigament anomenats "trencats"-.

La Sardana actual -que és en sí la “Sardana Llarga”- es caracteritza coreogràficament parlant:

-per ser una dansa que es balla en cercle, amb un nombre indeterminat de balladors d'ambdós sexes encarats vers l'interior del cercle el qual fan oscil·lar a dreta i esquerra alternativament, agafats de les mans, les quals resten baixes en els curts i alçades en els llargs.

-per ser una dansa col·lectiva i individual alhora, ja que permet l'entrada i sortida a la rotllana de qualsevol persona en qualsevol moment, sempre que es respecti, alhora d'entrar a la rotllana, el fer-ho per la mà esquerra de l'home si és que aquest va agafat per la mà dreta d'una dona.

-per tenir unes peculiars “lleis d'ordenació coreogràfica” en relació a la variable extensió musical que té cada Sardana i a les dues formes esmentades.

ASPECTES MUSICALS

Musicalment, la Sardana, tal com diu Francesc Pujol a “Diccionari de la Dansa, dels Entremesos i dels Instruments de Música i Sonadors”, és una dansa que es balla no al so d'una tonada tradicional i única, sinó al so d'una composició musical subjecta a uns certs límits d'extensió, que podríem determinar d'una manera aproximada entre 20 i 40 compassos a la primera part anomenada “seguits curts” o simplement “curts”, i entre 60 i 90 compassos la segona part denominada “seguits llargs” o simplement “llargs”. També és una composició sotmesa a una determinada estructura mètrica, principalment binària, la qual es desenvolupa en un moviment vorejant la xifra 112 del metrònom, prenent com a unitat la figura que omple el temps del compàs, tant si és binari simple com compost.

Tot i que l'estructura mètrica és principalment binària, aquesta no ho és exclusivament, ja que molt sovint els compositors barregen alguns compassos ternaris entre els binaris d'una manera molt apropiada i escaient, del tot tradicional en la música popular catalana i molt especialment en les modalitats pròpies de l'Empordà. És el que s'anomena “emiòlia”. Consisteix en que quan el compàs de la dansa és binari compost -compàs de 6/8-, la intervenció de compassos ternaris simples -o sigui de 3/4- no és més que la distribució diferent de les sis corxeres que omplen el compàs. Les quals s'agrupen de tres en tres en el compàs binari compost (6/8), i de dues en dues en el ternari simple (3/4).

Semblantment, quan el compàs de la Sardana és el binari simple (2/4), la introducció de compassos ternaris simples (3/4) és equivalent a l'ús de tresets de negra dintre del compàs, ja que la durada dels compassos ha de ser sempre la mateixa. Aquesta alternança o barreja de distribucions rítmiques dins la durada sempre igual dels compassos, és un element molt notable de riquesa i varietat en l'estructura melòdica i mètrica de la sardana, present ja d'antic en el nostre cant popular.

En tant que composició musical, la Sardana ha donat lloc també a la creació del tipus de “sardana de concert”, poc apta per ser ballada, tot i que també està subjecta als mateixos cànons formals de la sardana destinada al ball.

Els compositors de diferents èpoques i categories s'han esmerçat en la composició de sardanes, de manera que el repertori actual d'aquesta dansa és considerable i conté produccions de gran valor artístic amb una sonoritat d'una força i esplendor molt característica. La formació instrumental que acompanya aquesta dansa s'anomena “Cobla” i està formada per un conjunt d'onze instrumentistes: dues tenores, dos tiples, un flabiol i

tamborí, dues trompetes, un trombó, dos fiscorns i un contrabaix. D'entre els compositors més paradigmàtics cal esmentar Pep Ventura, que a mitjans de la dècada de 1850 va tenir un protagonisme destacat en la configuració de l'actual cobla de sardanes, i més tard, Enric Morera, Josep Vicens, Josep Serra, Juli Garreta, Vicenç Bou, Eduard Toldrà, Conrad Saló, Joaquim Serra, Manuel Saderra i Ricard Viladesau. El repertori de sardanes i música per a cobla supera els cent mil títols.

ACTIVITATS

En l'actualitat existeixen a Catalunya, amb diferent grau d'implantació segons les comarques, més de 300 entitats sardanistes, a part d'unes 60 més a la Catalunya Nord. Aquestes entitats s'agrupen en diverses xarxes federalistes, com la Federació Sardanista de Catalunya, la Unió de Colles Sardanistes i la Federació Sardanista del Rosselló. En conjunt, s'organitzen cada any a tot Catalunya i també a la Catalunya Nord i a Andorra més de 3.000 activitats relacionades amb la sardana. Aquestes activitats són impulsades i coordinades, no només per les entitats sardanistes, sinó també per altres associacions i pels Ajuntaments. A part de les entitats sardanistes, existeixen actualment en actiu 105 cobles i 8 Escoles de Cobla

La tipologia de les activitats que organitzen les entitats sardanistes és molt diversa. Bàsicament consisteix en la celebració d'aplecs, ballades o audicions, concerts, concursos musicals, competicions de grups de dansaires i cursets, tot plegat amb la Sardana com a denominador comú.

La més estesa i habitual activitat d'expressió sardanista és la ballada o audició de sardanes, -se'n van celebrar 2.418 l'any 2009- que pot formar part d'una festa de qualsevol mena, o pot ser organitzada expressament sense cap altra motivació que, precisament, ballar sardanes. Les ballades compten sempre com a mínim amb una cobla que interpreta sis sardanes, les quals són ballades, de manera espontània i oberta per tothom qui ho desitgi, sense cap mena de limitació més que les derivades del coneixement bàsic de la seva tècnica de dansa. Habitualment, les sardanes per ballar consten de: introducció, dues tirades de curts, dues tirades de llargs, dues més de curts, dues més de llargs, contrapunt i dues tirades més de llargs per acabar. Un cop finalitzada la sisena sardana, i per tal de tancar definitivament la ballada, s'interpreta i es balla la "repetició" o "repetida" formada per una tirada de curts i dues de llargs de la sisena sardana interpretada.

L'altra activitat de tarannà més específicament sardanista són els aplecs sardanistes -309 l'any 2009-. Els aplecs, que consisteixen en una gran reunió de gent en un indret concret a l'aire lliure, dins o fora vila, constitueixen en si mateixos una festa complexa, tot i que prioritàriament centrada en el fet de ballar i escoltar sardanes, amb la mateixa voluntat espontània i oberta de les ballades i amb una gran participació de sardanistes de totes les edats. Sovint, sobretot a les comarques de Girona i Barcelona, l'activitat de molts aplecs compta amb la participació conjunta d'entre 3 i 6 cobles, i la durada de tot l'acte pot arribar a ocupar més d'un dia. Des de l'any 1987 es celebra també cada any en una ciutat europea diferent, l'anomenat Aplec Internacional de la Sardana i Mostra de Grups Folklòrics.

D'entre la diversitat d'entitats del món de la Sardana, existeixen actualment unes 200 "colles sardanistes" de diferents categories segons l'edat. Aquestes colles participen cada any en els nombrosos concursos de colles sardanistes -66 l'any 2009-, molts dels quals són puntuables pel Campionat de Catalunya que organitza la Unió de Colles Sardanistes.

L'estructura bàsica d'un concurs inclou el galop d'entrada de les colles participants, sardanes de lluïment, sardana revessa i sardana de germanor.

Com a activitats representatives, de caràcter singular i que es celebren anualment són destacables la festa de proclamació de la Ciutat Pubilla de la Sardana, promoguda per l'Obra del Ballet Popular i organitzada pels respectius Ajuntaments i els estaments sardanistes de la població triada, la Nit d'Homenatge als Músics, de Cassà de la Selva en què es forma una cobla de més de cent músics vinculats a aquesta localitat, i les festes de Sant Martíà, de Banyoles, amb grans ballades de sardanes, competències de cobles i un concert amb tres cobles dins de la Festa de la Música per a Cobla.

BIBLIOGRAFIA

-Joan Amades: "La Sardana", Biblioteca La Sardana. Barcelona, 1930.

-Aureli Capmany: "La Dansa a Catalunya", vol I, ed. Barcino. Barcelona, 1930.

-Francesc Pujol i Joan Amades: "Diccionari de la Dansa, dels Entremesos i dels Instruments de Música i Sonadors" vol.I-Dansa. Obra del Cançoner Popular de Catalunya - Fundació Concepció Rabell i Cibils, vda.Romaguera. Barcelona,1936.

-Josep Mainar i Jaume Vilalta: "La Sardana", 3 vol. Ed. Bruguera. Barcelona, 1970 -1972.

-Carles Mas: "Aproximació a la tècnica coreogràfica del contrapàs", Institut del Teatre. Barcelona, 1988.

-Jaume Ayats (dir.), Montserrat Cañellas, Gianni Ginesi, Jaume Nonell i Joaquim Rabaseda: "Córrer la sardana: balls, joves i conflictes" R. Dalmau, ed. Col·l. Camí Ral, núm. 26. Barcelona, 2006.

-Documentació no editada aportada per: Antoni Anguela, Pilar López i Ramon Vilar

Barcelona, març de 2010